

KÖRKÉP

A munkás — újabb művekben

CSALOG ZSOLT, TAR SÁNDOR.
MÓZES LAJOS KÖNYVEI

Paradoxnak tűnhet egy dolgozatban, ha már az első mondat a téma jogosultságát védelmezi, de ez szükségszerű a munkásábrázolás szóhoz tapadó, sajnos még mindig élő, sanda mellékszövegek miatt. Azonnal le kell szögeznünk, amit számos gondolkodó alapigazsággként meghatározott: nincs külön munkásoknak, parasztnak, intellektuelleknek szóló irodalom, csak jó és rossz művek léteznek.

Azokról az újabb alkotásokról essék most szó, amelyekben a maga teljességében tárul föl az iparban dolgozó ember arca, komplex módon jelennek meg társadalmi létének gondolatai, hamis heroizálás, egydimenzióssá csökkentés, vagy a ténylegesen élő problémák elkendőzése nélkül. Ha a napilapokban, üzemi sajtóban megjelenő kötelező penzumként előírt „portrékat” is a munkásábrázolás fogalmkörébe soroljuk, a téma a legexponáltabbnak látszik napjaink irodalmában, publicisztikájában is. Viszont, ha az előbb érintett sajtóságokat tekintjük döntő, valóban elfogadható kritériumnak, a látszólagos prosperitáshoz képest lényegesen kevesebb jeles alkotást számlálhatunk össze.

Az adekvát, sematizálás nélküli munkás-kép első „fecskéi” — az ötvenes években kialakult tabuk, óvatossági reflexek következtében is — inkább lumpen környezetben megjelenő, többé-kevésbé deviáns figurák. Fejes Endre immár arche-típussá nemesült *Rozsdatemetőjének* szereplői több életforma nehézségeivel küszködő családtagjai. Foglalkozásuk szerint általában munkások, ám képtelenek elszakadni a paraszti életforma áttételek rekvizitumaitól, s a lumpen életmód bizonyos külsőségeitől. Minderre alkati sajtóságaikon kívüli a sanyarú kereset, a külvárosi, szükséglakásos környezet, a mammutcsalád egyaránt kényszeríti őket. (Ugyancsak a lumpenség ambivalenciájáról, paradox vonzásáról vall többek között Moldova György a *Gázlám-pák alatt* című könyvének novelláiban.)

A VÁROS PEREMÉN A fiatal írók közül Mózes Lajos és Tar Sándor novelláskötetéből illúziómentes, átfogó kép bontakozik ki a perifériára szorítottságról. Mózes Lajos *A legjobb helyek fortélyai* című könyvében az Angyalföld anatómiáját és rekviemjét adja elő három tételben. Komor, kíméletlen palettát használ az első passzus (A telep), gyermekfőhőse szemével láttatva a világot, s nemkülönben a második részt (A legjobb helyek fortélyai) immár felnőtt narrátorának nézőpontjával. Sűri-

tett atmoszféra sugárzik ki a verekedések-galerizések között fölnövekvő gyerekek világából, hiteles panoráma tárul elénk a szükséglakások komor arcú felnőttjeiről, a híres és hírneft kocsmákról, ahová a zsúfolt, non-komfortos épületekből, a nehéz fizikai munka lélekölő régióiból, a bunyók-ból menekülnek — esetleg újabb verekedésekbe, rossz utóízű „heccekbé” (Szombat esti történet). A címadó elbeszélés valóságos receptjét és körképét adja a nyughatatlan „vándorok” életének, az önámító élménypótlékok halmozásának.

A peremvidéki létnek vannak mártírjai is. A szkanderozó, focizó vagányok bármelyik pillanatban átalakulnak életre-halálra bicskázó „alkalmi gyilkosokká”, a „tömegbunyóknál” bármikor gerjedhet a feszültség odáig, hogy a legelemből fair play-szabályokat is fölűgva, akár löfegyvert is használ a verekedő (Temetői történet). Mózes nem rintgatja magát kültelki grallovgillúziókba egykori szűkebb pátriájának ábrázolásakor. A „codában” (Nyomozás átfedésekkel) érezteti, hogy a szűkeghajlékok helyén kinőtt telepi dobozrengeteg skatulyalakásai önmagukban nem számolják föl a „periférián élni” alapkérdést.

Megdöbbentően hiteles kép tárul föl Tar Sándor első, de már érett értékhorozó novelláskötetében, *A 6714-es személyben*, többek között éppen a marginalitásról és szociológiai értelemben is újdonságot jelent, hogy ennyire markánsan a vidéki nagyváros (Debrecen) peremének problémakörét emeli be az irodalmi alkotásba. (Mind Mózes, mind Tar könyvével rokon témájú epizód-fűzér Sarusi Mihály *A csabai szaján* című első kötete, amennyiben szintén egy tájegység arculatáról vall, egyben a vidéki peremlétről.) Revelációerejű az elszigetelt, tanyán élő lelenc kisfiú kálváriája, akinél az analfabéta, lumpenmunkás nevelő szülők még azt is elerik, hogy jótévőjének tekinti őket a gyermek. Nem véletlen az *Örökké* cím, a probléma időtlenségére, újra-újratermelődésére utal; vannak még szigetek, ahol Móricz *Árvácskájának*, Ratkó József *Önéletrajzának* primer igazsága nem veszített semmit érvényéből. Az albérteti pokol, az odulét groteszk változatát képviseli a fiatal munkás és a fiilléres gondokkal küzdő nyelvtanár-nő-háziaszony infantilis-perverz viszonyának története (Mosás hetente kétszer).

DEVIÁNS TEHETSÉGEK A nagyváros perifériájára szorult ember nehezen szabadul ki a marginalitás ördögi köreiből. A munkásábrázolás másik alapműve Kertész Ákos *Makrája*, olyan főhőst mutat be, akit tehetsége művészsorsra predesztinálta, de visszaretten az „alkotónak lenni” kálváriájától, megszokott közegének elvesztésétől. Tragédiáját végül is az okozza, hogy rádőbben: örökre deviáns marad az úrtól, amit kiteljesítetlen énjének hiánya éget be-

lé. Nagy formátumú, deviáns „önsorsromboló” Munkácsi Miklós *A fattyú* című alkotásának központi alakja is.

A munkásábrázolás második „hullámának” képviselői még egyértelműbben leszámoltak a fatalista hittel, miszerint a társadalom fejlődésének önmozgása automatikusan megoldaná a deviáns, lumpen problémakört. Csalog Zsolt új könyve, *A tengert akartam látni* négy, szociográfiai hitellel megrajzolt portré együttese. Az „átlagember” kivételével a másik három írás hőse többé-kevésbé „deviáns”, peremvidékre szorult „elem”, valamilyen területen kiemelkedő képességekkel. A *Vasember* az ötvenes években osztályidegennek minősített, vidéki tanár fia, akit már nem is a személyi kultusz bürokráciája büntetett másodízigen, ötvennyolcban: „...ötvennyolcban nem is volt káderrendszer — csak azért mégis az volt... Ugye, jött utánam a papír Miskolcra, hogy nem javasolják a fölvételemet, mert apám politikai büntetett”. A háromszakmás, vaserejű ember életében az alapvető frusztráltság láncreakciószerűen vezetett magánéletének kudarcához, az alkoholizmushoz. Tartása látszólag töretlen, értelmiségi családjában is megbecsült munkaerő, de magárahagyott lény, akit alvilági odüsszeái sem tesznek lumpenné, csupán egyre mélyebben taszítják az egyedüllét kétségbeejtő bugyraiba. Az *En voltam a ló* című írás központi figurája részben anyagi körülményei, részben a művészetet kontrasztelekciója következtében kerül reménytelenül távolra a zene világától, s lesz megkeseredett „örökellenzék”, s igazán kényszerből kitanult szakmáját sem gyakorolhatja a munkahelelyén. De a legszomorúbb a címadó portré zseniális-univerzális autószerelőjének kálváriája. Szakmai sikerei ellenére mélyen a lehetőségei alatt marad, megbotránkoztatón sokat tud, amit a „görék” képtelenek elviselni. Azonkívül tisztességes, nem tudja „elnézni”, ahogy órabéres társai taktikából húzzák az időt, helyettük is húz, így balek hírében áll. Nem véletlenül medítál szinte minden riportalany arról, hogy szükség volna a vallásra. Már Czákó Gábor is pedzegette a témát „indulatos jelentéseiben”: a régi morál helyére nem alakult egységeseen, meggyőzően új.

A KÉTLAKISÁG a munkásábrázolást megvalósító alkotások harmadik centrális gondolköre. (Alapvető gondolatait, s az életforma egyik változatát, Berkovits György *Világváros határában* című szociográfiájából tanulmányozhatjuk.) A kis országokban különösen tipikus, városok felé folytatott vándorlást Magyarországon fokozta az első világháború után az ország határainak beszükülése, majd az ötvenes évek erős szakos ipartelepítési tendenciái. Iparban dolgozni csábító a mezőgazdasági vidékek lakossága számára, nyolcórás munkaidőt, s jobb

keresetet ígérő lehetőség. A városi gyáraknak szüksége van munkaerőre, olyan létszámban, amelyet a városok lakosként viszont nem tudnak befogadni. A munkás úgy „ingázik”, mint Tar Sándor *Téli történetének* főhőse, hogy elszabaduljon a tanyáról. A gyárban munkás, otthon paraszt az öreg Orbán, Tar *Celofánvirágok* című novellájának szereplője, aki becsípve gabonát vetni tanítja a fiúkat a munkásszálláson.

Csalog minden riportalanya szenved közvetlenül, vagy áttételesen a „lakásmizériától”. A Vasember kálváriáját a letelep-dési gondok indították el, a tengerhez vágyó munkás szülei mezőtúri nyomor elől menekültek a fővárosba, jelenleg „négyen vannak egy szobára”; az *En voltam a ló főhőse* az agglomerációban él, szükségglakásban. Nem véletlen, hogy az *Atlagos ember vagyok* központi figurája a legelégedettebb. Vácottn sikerült munkát találnia, s letelepednie, iparban dolgozik, lakás- és munkahelyi gondjai megoldódtak, nem kell ingáznia!

A kétlakosság másik formája a hosszú ingázás. A munkás a távoli nagyvárosban dolgozik, hét végén, kéthetente, havonta hazatér valamelyik „viharsarokba”, Szabolcsba, Békésbe, Bács-Kiskunba. „Nincsen nekünk semmi életünk, semmi életünk az égvilágon, higgye el, Pesten elvégezzük a piszkos munkát, aztán mehetünk haza, az ünnepekre már nem kellünk” — panaszkodik *A 6714-es személy* utasai Tar Sándor címadó elbeszélésében. Félelmetes kombinációváltozatokat dolgoznak ki a „nagyingázók”. A szerencsésebb részük, akik a fővasútvonal közvetlen közelében laknak, még rövid hétvégekre is hazatér. A zömük viszont kénytelen „csúsztatni”, hiszen sokszor maga az út egy teljes napba kerül. Így korlátlanul vállalnak szombati, vasárnapi műszakokat, hogy bizonyos időszakokban akár egy-két hétig is otthon maradhassanak dolgozni a ház körül. Általában „pszichésen” valamivel jobban kondicionált emberek, mint a főváros környékének honfoglalói, nem fosztották meg magukat szűkebb páttriájuktól, a nagy hétvégére való várakozás fölfényezi valamennyire a hétköznapjaikat, s azonnal befektethetik a többletkeresetet a házba (persze csak azt, ami nem „cseppfolyósodott” ütközben). Az állandó többletmunka, csúsztatás, menetrend-neurózis idegörlő, megerőltető, ugyanúgy nem pihennek soha igazán, mint a „fészekrakók”. Viszont elvileg könnyebb visszalépniük.

Tar Sándor infernalis palettával festi meg a hazatérők boszorkányszombatjának kényszerközlekedési eszközét, a fekete vonatot. A feszültségek levezetésére alkalmi viszonyok köttetnek, nemegyszer annyira „kizsebelnek” egy-egy munkást a partnerek, mintha albérletre, pestkörnyéki házra költene.

A MUNKA HELYSZÍNÉN A „munkás a gyárban” témakör szociográfikus földolgozásának alapműve László-Bencsik Sándor *Történelem alulnézetben* című szociográfiája. Az immár országos hírű Szegvári brigádot, tizenhét ember életét gyári és otthoni hétköznapjainak tükrében ismer-

heti meg a mindenkori olvasó. Nyolcadfél éves szoros kötésben eltöltött idő hasonló című regény megalkotására ösztönözte az író. Voluntarizmus, maximalizmus, korszerűtlen munkaeszközök keltette feszültség kristályosít ki egy empirikus értelemben is hiteles gyármodellt. (Kevesen emlékeznek arra, hogy többek között a „munkás a gyárban” témakör egyik sematizmus utáni úttörője Hernádi Gyula, a *Deszkakolostor* című novelláskötetével. Mindenképpen említésre méltó még e problémakomplexumnál Bertha Bulcsu *Ilyen az egész életed* című gyűjteményes kötetének számos elbeszélése.)

Mózes Lajos az *Egyszerű kánonban* viszonylag derűsebb, líraibb, *A legjobb helyek fortélyai*ban kilátástalanságig komor képet villant föl. Alteregója, Áron, mindkét önálló, öntörvényű epizódban centrális szerepet játszik. Az *Egyszerű kánon* indiánosztalgiaja, *A legjobb helyek fortélyainak* csavargóélmény-affinitása a konformizmus, a beszűkült-bezárkózott életmód, a munkahelyi kötöttségek elleni tiltakozás gyermekes szimbóluma, amelyek infantilizmusával a főhős maga is tisztában van, de egyelőre mégis ragaszkodik e rekvizitumokhoz.

Drámai feszültség, kegyetlenség rejlik az *Éjszakai műszak* című Tar Sándor-novellában. Az embertelenül nehéz fizikai munkát az éjszakai pótdíjért végző, reggel általában lerészegedő kazánkovácsok még az italozásban sem vállalnak szolidaritást a művezetővel. Életveszélyes tréfájuk torz lázadás a közvetlen termelésirányító ellen, akiben — lényegében helytelenül — megtestesül számukra a már-már antihumánusan nehéz körülmények legfőbb okozója.

Csalog kötetkeresztelő portréjából (*A tengert szerettem volna látni*) is az egymás ellen forduló, egymással okatlanul „kitoló” munkások mentalitása tükröződik. Fura szolidaritáshiányról panaszkodnak a központi figurák, pontosabban arról, hogy a „barátság” addig tart ezeknél a munkásoknál, amíg komoly érdekekbe nem ütközik a gyakorlása. Az érdekközösségek meghatározzák a másik iránti érzelmeket, okatlan ellenszenvet éreznek a másik „csoport”, vagy műszak iránt, szándékosan egymásra hagyják a munka „nehézét”. Az *En voltam a lóban* legmegdöbbentőbb a heroikus küzdelem a közismerten nehéz, de viszonylag jól megfizetett különmunkáért, amit végül azért veszítenek el a főhősök, mert a „górék” átjártsszák olyanoknak, akik lényegében fele pénzért örömmel elvállalják.

A novellákból, illetve a szociográfiákból alapvető gondok mutatkoznak meg öszintén, leplezetlenül. Az írók kendőzetlenül tárják föl az átmeneti kor legfőbb problémáit, az órabérben, teljesítménybérben dolgozók, munkások és közvetlen termelésirányítók — a lényegében véletlenül — különböző érdekszférákba került emberek ellettétét.

MŰFAJI PROBLÉMÁK Csalog közvetlen valóságkutató arcképeinek drámai erejét a lélektani hitelesség, s a tények együtt hatása adja. A négy portré hangneme monologikus, hősei közvetlenül mondják el sor-

suk meghatározó fordulóit. Distanca és empátia kettőssége így egészen sajátos, az író úgy törekedett az előadásmód hű visszaadására, hogy az semmiképpen se menjen az érthetőség és követhetőség rovására. A hősök zaklatottságából következik a panaszköz átmenet nélküli, váratlan kitérése, egyfajta zabolázatlan töredezettség, amelyet Csalog szükségszerűen, a műfaj sajátosságainak megfelelően vállalt.

Tar Sándor realista prózájában a drámaiság, a vállalt móríci örökség, a valóságúság erényei együtt csillognak. Novellái hagyományosak, általában csattanókra kihegyezettek. *A madár* — a nyitány — bizonyítja, hogy a látomásosság sem idegen tőle. Börtönviselt ember zaklatott vízióját láthatjuk szabadságról, s kizorítottságról. *A Mosás hetente kétszer* elárulja írója érzékét az abszurd léthelyzetek iránt is.

Mózes Lajos könyvének műfaját körül kell járnunk és írunk. Önálló, öntörvényű novellák gyűjteménye, amelyeket ciklusonként kapcsolt össze a bevallottan visszaemlékező jelleg, illetve a közös, kulcsfőhős. Epizódregény, amely lényegében saját lábán is megálló részekből áll, de a mű egészének kisugárzása mégis egységes.

A munkásbrázolást megvalósító alkotások legfőbb közös erénye a valóság iránti fogékonyság. A szintézis erejű művek azonban érdekes módon egyelőre „kisebbségben” születtek meg (Bálint Tibor: *A Zokogó majom*, Beke György: *Éjszakai biciklisták*).

Pósa Zoltán

ANTOLÓGIÁK KORA

Isten tenyerén ülünk

Két fő érv szólhat egy antológia összeállítás mellett: egyik az együttesen jelentkezők egymást vállalása, eszmei rokonsága (ilyen volt az *Elérhetetlen föld*), másik pedig a válogatás reprezentatív volta. Az *Isten tenyerén ülünk* nyilvánvalóan az utóbbi igénnyel készült. A tizenhat szerző között megtaláljuk az újabb magyar próza legjobb képviselőit, nem éppen legjobb írásaikkal.

Az antológiák mindenkori nagy veszélye az egyes szerzők elarctalanodásában rejlik. Az egymásmellettség révén a különféle szövegek egymást erősítve is, gyöngítve is „interferálhatnak”, s így rendszerint éppen a görcsös tárgyilagosságra törekvés nyomán összekinlódott lista teremti meg a „kioltás” feltételeit. Paradoxon ez, mellyel nyilván számoltak a szerkesztők (Alexa Károly és Tárnok Zoltán), saját izlésük és egy tétélezett tárgyilagosság közt inkább az előbbire hagyatkozva, talál éppen a főnti paradoxon tudatában.

Az izléseszmények — egyébként egészséges — párhuzamos létezése Lengyel Péter *Rondójában* tematikusan is motívum. „Előkeveredett, amiről veled a leginkább van vitatkozhatnékem: tényiro-

dalom, dokumentatív teljesség, tudomány szülte hitelességigény és az úgynevezett kitalált történetek, amelyek téged már nem tudnak érdekelni. A magnetofonod. Dobjd el."

Nem, írónk nem dobják el a magnetofont. Sőt, intellektusukat is igyekeznek átalakítani úgy, hogy szövegek cserélhető kazettáit lehessen általuk papírra játszani. Mintha a próza be sem tudna egyebet fogadni, mint az abszolút személyest, vagy az abszolút személytelent. Lengyel Peter a „magnós-módszer” ellenzőjeként a személyesség védelmében írotársának ajánlja a művét. De nem csak ajánlja, neki is írja, mintegy levél formában (De akkor minek az ajánlás?...). Ismerni kell az irodalmi élet belterületeit, hogy rájövünk, miféle különös jelentősége van annak, hogy a Rondo Csalog Zsoltnak írodik. (Sajnos, aki ma „csak” olvasó, néha elesik a műélvezet-től.) Az irodalmi belterjesség következtében Nádas Péterről, Esterházy Péterről sem derül ki, hogy a műben miért neveztetnek nevükön. A földézett párbeszéd nem olyan magvasak, hogy az olvasónak hiányérzete lenne, kitől is származik egy-egy esztétikai megállapítás. Tévedés ne essék: nem a Lengyel álta! választott formával, s főleg és éppen nem a bevallott-vállalt személyességgel van bajom, hanem ennek a formának a ki-nem-kristályosításával, azaz a személyességen belüli esetlegességgel, annak tehát egy „elfunkcióltatott” változatával.

A másik módszer értelmében a stíluszáltság fűszeres öntete elveszi az étel nemes ízletességét. (Már amennyiben parvenü-nyencekkel számol az író-szakács!) Ennek jegyében Sarusi Mihály *A kutya-kántor* című írása egészében véve sikerületlen vállalkozás. Szinte sajnáljuk a nyelvi archaizálásra fordított energiát. *Fábián László* tájnyelvi átköltésében viszont van erő; a történet maga nem okozna különös meglepetéseket, ezerszer halott-olvasott tényeket közöl. A kezdetben farsztó (nyelvjárási átírásban közölt) szöveg azonban éppen ezáltal eleven, hogy történet és nyelv külön életre kelnek benne. A nyelv „groteszkizálja” a történéseket, minden kommentárnál hatásosabban metszi szét történelem és politika hevenyészve összeöltött, más minőségű szövetét.

Nádas Péter féktelen leíró kedvét, tanitanivaló deskriptív képességét újfent bizonyítja. „Erotikus tartalmú” szövegrészlete hiába ingerlő, végül is úgy hat az olvasó figyelmére, mint ahogy a sok kibontanivaló csipke, szalagszokor és gombocskák az inkább csak képzeletben túlfűtött, könnyen lankadó férfi-hősére. „A test éppen azokban a pillanatokban veszíti el önmagáról való tudatát, amikor a legárulkodóbb lehetne” — olvashatjuk a sarkalatos — bár azért kétségbe vonható — igazságot, s mintha az egész szöveg megállapítás ellenében jött volna létre, bizonyítva, hogy nem léteznek olyan ájult pillanatok (értsd: az intellektuális tevékenység szünetjelei), melyeket egy mindenre

elszánt önmegfigyelő vasakarattal ne tudna kiiktatni az életéből. (Nádas emlékiratfejezete adja a kötet címét. Jó választás; a kötet élén egyéb tartalmakkal telítődik.)

Csaplár Vilmos novellája a kötet leginkább élvezhető írása. Klasszikus fegyelem, stílárís pontosság jellemzi, a valóság szociográfikus, de mégsem szociográfusi megfigyelése. Nem tételek, nem szeceszziós látomások, vagy belletrisztikussá emelt riportalányok, hanem élő emberek beszélgetnek, lélegeznek az írásban. Konkrét környezetben. Ma. Nálunk. Ebben az országban, ebben a társadalomban. Csaplár szintétizáló igényét méltányolni kell, mert nem a hagyományosan realistának kikiáltott elődök nyomdokain jutott el saját letisztult újrealizmusához, hanem inkább a behaviorizmus felől.

Esterházy Péter *Bevezetés a szépirodalomba* című írásával nem adott a *Termelési regény*hez képest sem újat, sem mást. Annak a műnek a továbbindításai az e címen közölt fejezetek, melyek egyikét a szerkesztők a kötetbe válogatták. *Onagy Zoltán* írása viszont lehangoló Esterházy-utánpótlás. Tévedés volt *A Didergő Király aratásbannak* helyet adni a gyűjteményben. Nemcsak az ironikus allegorizálás, de még a stílus, sőt a szintaxis szintjén is másolás ez a munka. („Indul ő füstölögve” stb.) Esterházy Péter ezzel belépett kasszikusaink közé. Akit ilyen szinten utánoznak! S mégcsak nem is rejtjelesen: Vanda, a hősnő, természetesen „királyasszony” — akár Esterházy nőalakja néhány lappal odébb. A kritikus csak „épphogy nem kacarászik decensen e borsos” melléfogáson...

Hajnóczy Péter a tőle megszokott megformáló erővel és igénnyel megírt *Temetés*e a kötet legjobb írásai közé tartozik. Hajnóczy nem pszichológizál, de hősnének pszichikuma mégis főtengeye a novellának. Lélek nélküli (nem lélektelen!) lélekábrázolás az övé; pszichikai folyamatokat figyel egy biológus szenvedélyes tárgyilagosságával. Csak a tényszerűen megfogható érdekli — akár a tények ellenében. Nincs az a transzcendencia, melyet meghagyna „érzékeken túli” állapotában. Hajnóczy világa ezért tűnik erőszakosnak és sivárnak — valójában nem sivárabb és nem erőszakosabb mint a világ, amelyben élünk. A kellemetlen, az emésztéhetetlen, az átgondolhatatlan, a megismerhetetlen mind-mind állandó, elviselhetetlen albrőlők a műveiben. Nem az író kereti őket; maguk költöznek írásaiba, kényszerből, utálattal. Mint aki összes szenvedélyeit szenttelenséggé szublimálta, Hajnóczytól idegen a humor, s ironiája se a könnyed szellemesség, hanem a kínos leleplezések és a morbiditás jegyében fogan.

Tar Sándor *Éjszakai műszakja* filmszerűen pontos írás. Ábrázolásmódja jótékonyan tompítja a tartalmi didakticizmust (hogyan leckéztetik meg a munkások a művezetőt?). Bonyolultabb képiet, de pontatlanabban rajzol föl ugyanerről a rétegről Kolozsvári Papp László. A realiz-

tikus fölszín parabolát rejt: minden érték-bizonytalan kor szereti a kérdőjelek kacskaringóit, Kolozsvári erre érzett rá.

Korniss Mihály a groteszre esküdött föl. Hőse saját temetését intézi, mint egy szakszervezeti beutalást. Az ötlet, a nyelvi megformálás és a tartalom azonos irányban sokkolják az olvasót.

Kurucz Gyula allegóriája egy lehetséges kezdő ügyes próbálkozásának tűnik; a *Szeretek, tehát voltam* mélyen eddigi művei színvonala alatt marad. Az allegória kényes műfaj, dilettantizmusra csábít, csinján kell bánni vele. *Bereményi Benő Andras* mondatai céltalanul kacskaringóznak; zsenge produkció. *Osztoján Béla* romantikusan közelít egy korántsem romantikus világhoz. Lehetséges, hogy regényegésze ezt majd korigálja, de akkor kár volt belőle részletet közölni. Sikeresebb vállalkozás *Körmendi Lajosé*: szociográfia és katarzis látszólag össze nem illő kategóriái békésen megférnek, s hatásosan egészíti ki egymást az írásban. *Baranyai László* gondosan megírt *A kútja* Kafka-parafrázis.

A kötet indító novellájának tárgya a szélsőséges individualizálódás, záró írásáé pedig a hitbe vetett hit. Ha ez a két írás a kötet erőssége lenne, még érdekesnek is éreznénk e kierkegaard-i ihletésű szerkesztést, megbocsátva, hogy a közbülső írásoknak nemhogy a dán filozófushoz, de egymáshoz sincs túl sok közük.

Körmendy Zsuzsanna

Családi Krónika

Folytatás, avagy újrakezdés? Mielőtt a csehszlovákiai magyar novellairódalom 1948-tól napjainkig tartó fejlődésszakaszát áttekintenénk, szükségképp e két fogalom igazságtartalmát kell mindenekelőtt tisztáznunk, s választ adni arra a kérdésre, vajon a második világháború utáni szlovákiai magyar prózairódalom képes volt-e valamilyen folytonosság megteremtésére a két világháború közti szlovákiai magyar irodalommal? Avagy a kontinuitás minden kísérlete nélkül kénytelen volt — akárcsak a két világháború közti szakaszban — újra mindent a kezdetektől, a nulláról indítani? Úgy vélem, sokkal inkább ez utóbbiról van szó. Folytatás, egyenletes továbbfejlődés (eltekintve a félbeszakadt pályáktól, a háborútól, a nemzetiségen és az értelmiségen elkövetett érvágáson, a jogfosztottságon — ha mindezekről egyáltalán el lehetne tekinteni!) csak akkor következhetett volna be, ha a két korszak irodalma megtalálta volna a kapcsolódási pontjait, ha az utóbbi az előbbi közvetlenül is elődjének ismerete volna el. Nem könnyű dolog az ilyen kritériumok utólagos felállítására egy olyan korszakra nézve, amelyben még tollforgató embert is nehéz találni, hisz aki volt, az vagy elpusztult, vagy elmenekült az előző évek eseményeinek hatására... Ter-

mészteresen más célok, másfajta eszmények határozzák meg ennek a második induló korszaknak, (Fábry Zoltán szavával élve) a „harmadvirágzásnak” az irodalmát. Olyan eszmények, amelyek — kezdetben úgy tűnhetett — elfeledtetik, begyógyítják majd a nemzetiség testén és szellemén ejtett korábbi mély sebeket. Talán ez a hit adta magának Fábry Zoltánnak, a mindenkor féltve őrködő kritikusként és egyben esztétának is tollára a kifogyhatatlanul buzdító, de egyben aggódó szavait is. Ezek az eszmények pedig, ma már biztosan megállapítható, nem hogy folytatást biztosítottak volna, de — talán szűkszerűen — épp ellenkező előjellel szembefordultak mindazzal, amit a két világháború közti szlovenszkóiság irodalmi termése jogos eredményként a magáénak tekinthetett.

Hat háborús és két kisemmizettségben teljes év után, amely időszak az írott és mondott szónak egyaránt halálát jelentette, a szlovákiai magyar irodalomnak elsősorban önmagát, létjogosultságát kellett bebizonyítani. A Családi Krónika című antológia a születésnek ebből a görcsös állapotából kezdődően próbálja meg a csehszlovákiai magyar novellairadalom fejlődőképességét felvázolni. A napjainkig vezető utat és annak sajátos állomásait igyekszik felfedezni, krónikaként sorrendben, egységbe illeszteni. A két szélső határt, amelyek közé valamilyen szempontok szerint a kötet írásai besorolhatók, az öntudatraébredés és a küldetéstudat felismerése fogja jelenteni ebben a folyamatban. A kötet terjedelme azonban túl szűkszerűen bizonyul ahhoz, hogy nyomon lehessen benne követni valamilyen horizontális térbeliséget. Így az olvasó csupán egy-egy villanásnyira ismerheti fel az írásokban a felbukkanó „gömöri tündérvilágot”, vagy „Bodrogköz fekete árnyékait”, rövid ideig érezheti magán a „csallóközi ember lelke felett gyülekező viharfellegek feszültségét”, a falvak elnéptelenedéssel kezdődő végleges pusztulását, a város pusztító, elnyelő erejét, az idegenséget, a bizonytalanságot... De ez utóbbiak inkább valamilyen vertikális időbeliség — ami nem jelent mást, mint a csehszlovákiai magyar nemzetiség történelmét — lecsapódásának a következményeként fogalmazódnak meg. Ebben az esetben sem lehet egyértelmű az olvasó következtetése, főleg a hiányos történelemismerettel rendelkezőknek nem az. De felfedezhetők a novellák tartalmában az osztályharc (Szabó Béla: Szentkép), a háború részletes aprólékosságával leírt élménye (Egri Viktor: A máglya, Rácz Olivér: Vidéki szálloda, Bögrécske úr, Tábori sakkjátszma), az erőltetett konszolidáció (Rácz O.: Iskola a telepen, Duba Gyula: Tárgyalás előtt), a jogfosztottság (Gál Sándor: A király, Káin), a szétszórtság, az elidegenedés (Gál Sándor: Családi Krónika, Bontás; Duba Gyula: Ugrás a semmibe, A felügyelő úr gyengesége; Bereck József: Valahol a második emeleten...) megélése és következményei is.

Persze egy népcsoport történetiségbeli vizsgálatára nem vállalkozhat kizárólagosan a novellairadalom. Hisz mindez elsősorban a történetírás, a szociológiai irodalom, vagy a tudományos igényű művelt szociográfia műfaja és feladata lenne. (Más kérdés, hogy ezek szinte teljes hiányában mennyire tevődik át ezen feladatkörök súlypontja az irodalom vállaira. Ez a kérdéskör a csehszlovákiai magyar prózában külön elemzésre érdemes feladat lenne).

Mi az hát, amit a fentebb említett határokon belül képes nyomon követni egy novellairadalom? Mitől van a róla és érte szóló kritikák és tanulmányok egész sorában napjainkig a színvonala, alacsony nívója miatti aggódás, a féltő óvás? Mi fejzheti ki leginkább a küldetéstudat felismerését egy kisebbségi sorsból jelentkező novellairadalomban? Nehéz ezekre a kérdésekre a már megfogalmazott és megírt szabályokban választ keresgélni. Annál is inkább, mivel a válasz sem itt, hanem a magát kisebbségi sorsot megélt népcsoport tudatában és a tudata által tükrözött valóságban keresendő. Ezt a meglevő, vagy már szublimálódott valóságtudatot kellene szignalizálni a teljesség igényét mérceként önmaga elé állító novellairadalomnak. Mindez nagyobb önállóságot és autonómiát kíván a novellának a csehszlovákiai magyar irodalom berkein belül is.

A csehszlovákiai magyar novellairadalomról sajnálatos módon nem mondható el, hogy valaha is önálló léttel rendelkezett. Mindezt nem csak a minőségi stagnálás, az időközönként megjelenő kevés számú és vékony elbeszéléskötetek jelzik, hanem a két világháború közti elbeszélésirodalomhoz viszonyítottan is szembetűnő önállótlanosság, részlegesség, és az átfogó igény helyett hézagpótló szerep, mely mind a mai napig érezteti hatását, kísérő-jelensége a novellairadalomnak.

A kezdetektől napjainkig tartó fejlődés- vonulat azonban, ennek ellenére, mégis kimutatható a csehszlovákiai magyar kisprózában. Az előrelépést, a kötet szerkesztői Zalabai Zsigmond szavai szerint is az jelenti, „...hogy az életrajzi vallomások jelleggel szemben, amely idősebb íróink elbeszéléseinek sajátja”, az ifjabb nemzedékek tagjai „objektívabb prózát művelnek: hol látomás emeli meg a tárgyat (Kovács Magda), hol a valóság és hely-

zetmodellálás szigorú intellektualizmusa (Grendel Lajos), hol meg az érzelmek aprólékos rezdüléseit is nyomon követő lélekűváró szenvedély (Bereck József).”

E folyamat lényeges eredménye, hogy a dokumentatív jellegű elbeszélő énrőza átadja a helyét az érzelmek és hatások szélesebb skáláján önmagában feloldódó „objektívabb irodalomnak”, amely szándékaiban és indíttatásában is őszintébbnek, igazabbnak bizonyul az előbbinél. Nem lényegtelen az a jelenség sem, amelyen keresztül a novellairadalom homogenizációja helyett tartalmi és formai jegyekben egyaránt a műfaj divergenciája figyelhető meg. Újabban például az szlovák irodalom párhuzamos jelenségeivel éppen ellentétben. (Jelentős szlovák irodalomkritikusok megállapítása.)

Bár a kötetben a válogatás korántsem teljes igényű (és itt nem egészen világosak az összeállító szándékai), úgy tűnik, valóban sikerült képet alkotni — igényes válogatással — a csehszlovákiai magyar novellairadalomnak a hetvenes évekre beérő teljesítményről. Sikerült így a „pillanatnyi és holnapi esztétikai kihívásokkal” szembeni helytállás is, hisz a hetvenes évekből alkotók rajában ott találjuk Kovács Magda, Grendel Lajos írásait is, akik már eddigi munkásságukkal is biztosították helyüket az egyetemes magyar irodalom berkeiben.

A jövőre nézve azonban féltő, hogy a hullámhegyet egy újabb hullámvölgy kíséri majd, hisz az utánpótlást biztosító fiatalabb nemzedék — egy-két név kivételétől eltekintve, mint pl. Vajkai Miklós, Cuth János — még az induláshoz szükséges alapok lerakásával is késlekedik. (Madách, 1981.)

Molnár Imre

Molnár László

A munka szerepe a nők életútjában

Fogalmazgatom magamban, mi is az új Molnár László könyvében, mit jelent, mit adhat az általa ajánlott kutatási módszer. Gondolkodom rajta: vajon jogosan ajánlja-e a nők helyzetével foglalkozó kutatók mellett a társadalmi szervezetek és szociálpolitikai fórumok képviselőinek. Mert mit hasznosíthatnak ők ebből?..

És közben egyre az jár a fejemben, miért is nem egy férfikollégám kezébe került ez a tanulmány, miért nem közülük ír valaki róla?

Mi indokolja e töprengést? Bár szociológiai, ezen belül is metodológiai tanulmányról van szó, kísért az érzés, hogy nem tudok objektíven közelíteni hozzá. Hiszen a hipotézisek illusztrációjaként leírt esetekkel újságíróként és a magánszférában egyaránt évek óta sűrűn találkozom. Rézsese vagyok számos konfliktushelyzetnek,

s látom, hiába értek közhellyé a női munkavállalás háttéréről leírt summázó megállapítások, szinte semmi nem történik.

Pedig történnie kellene. A szerző így is vélekedik, s a KSH Népeségtudományi Kutatóintézetének szociológusaként ezért foglalkozik a témával.

De nézzük, mi is az alapcélja tanulmányának! A demográfiai és szociológiai életrajzmódszerek egyesítésével egy új kutatási eljárás körvonalait rajzolja meg, bemutatva a témával valamilyen oldalról foglalkozó hazai és külföldi (az utóbbi a gazdagabb) tudományos szakirodalom legjellegzetesebb hipotéziseit, következtetéseit, a végzett kutatások főbb eredményeit.

Ez nem kis vállalkozás — azért nem is csodálkozhatunk rajta, hogy erényei mellett gyengéi is vannak a kötetnek. Először szóljunk az értékeiről, hasznosságáról és „használhatóságáról”.

A szociográfiai életrajzmódszert (melynek megalapozója a lengyel származású Znaciewski volt a század első harmadában) a demográfiai módszertani megoldásokkal úgy egyesíti a női életutak vizsgálatában, hogy az egyéni élettörténeteket vizsgáló esettanulmányoktól a csoportéletrajzon át a női kohorszok (évjáratok, generációk) élettörténetének elemzéséig jut el. Arra mutat rá, hogy milyen fontos differenciáltan vizsgálni az egyes életszakaszokat az esettanulmányok feldolgozásánál. Egészen más szerepekkel, problémákkal jár a hajdonkor, a férjhezmeneteltől a családalapításig tartó szakasz, a kisgyermekes anyaság ideje, az iskoláskorú gyermekkel rendelkező anyaság időszaka, majd a gyerekek kiröpülése, az aktív munka lezárulása. De nem szabad figyelmen kívül hagyni az egyes társadalmi rétegeken belüli tipikus női életutakat meghatározó tényezőket sem, és a különböző generációk eltérő lehetőségeit.

A gazdasági aktivitás alapján is mindegyik társadalmi réteg, korosztály nőtagjai más-más típusba tartoznak. A két szélsőséget jól ismerjük: akikkel az otthonon kívül végzett munka első helyet tölt be, erős hivatástudattal választanak pályát. Náluk döntő szerepe van az iskolai végzettségnek, szakképzettségnek, kisebb súllyal esik latba a szülés, a gyermeknevelés. A másik véglet a családra orientált típus. Átmenetek: amikor a családot és a munkát megközlítőleg hasonlóan alapvetőnek tekintik. A szerző — joggal — úgy véli, ma társadalmunkban ez a leglényegesebb, legfigyelemreméltóbb női kategória. Emellett itt a legélesebbek a különböző női szerepek közötti konfliktusok, mivel mindegyik szerepnek eleget szeretnének tenni. Am valószínűnek látszik, hogy a gyermek(ek) növekedésével a munka első helyre kerülhet. Mint arra a tanulmány számos helyen utal és figyelmeztet: a munkamotivációk, a mun-

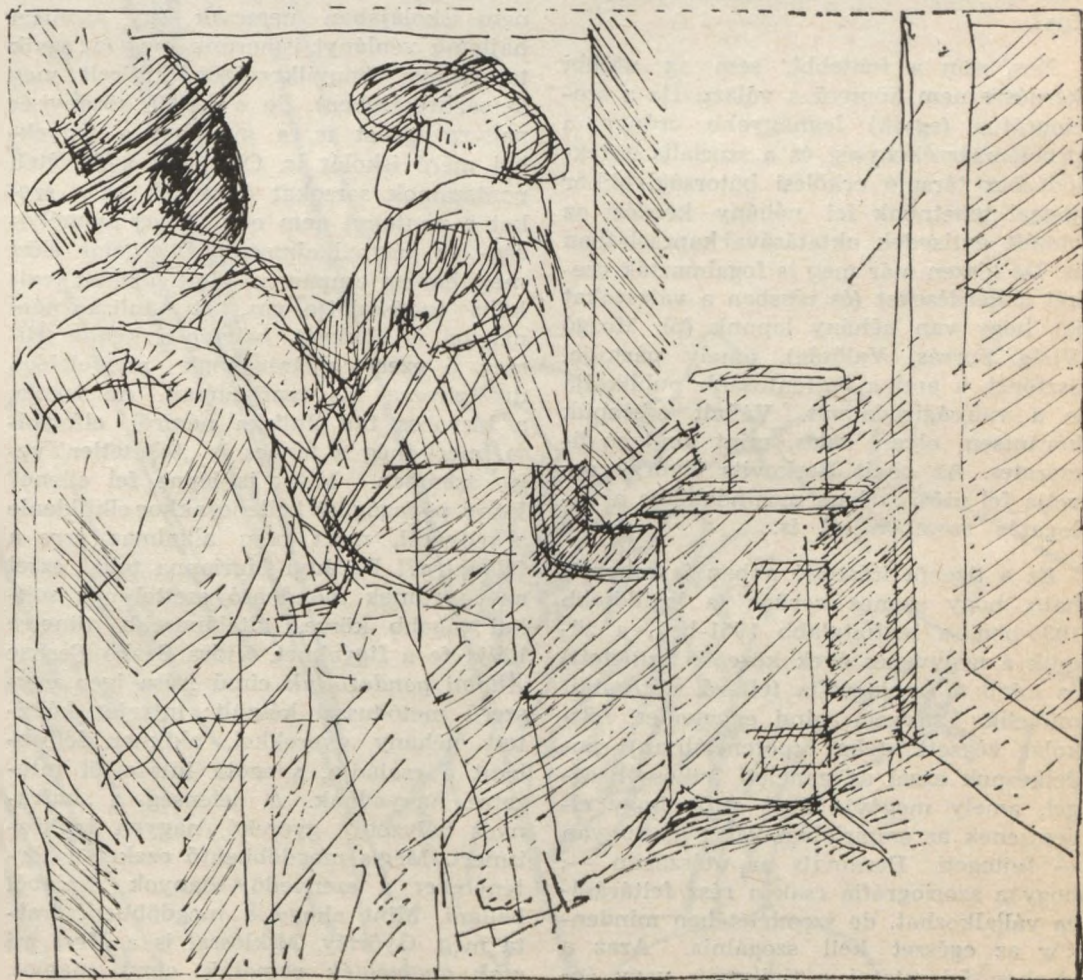
kateljesítmény, a nők előmenetele, a női munka és a családi élet összefüggéseinek reális értékelése érdekében a kisgyermekes anyaság idejével kiemelten kellene foglalkozni! Amikor a nők hormonálisan legaktívabbak (és ez emberileg igen értékes kor a családi élet minősége, a házasságok stabilitása, az életmód formálása szempontjából) munkateljesítményük akkor a legrosszabb. Ha nem kapnak segítséget a lemaradás pótlására, a szakmai felzárkózáshoz (a magasan kvalifikált nők általában be tudják hozni azt a hátrányt, amit a karrier félbeszakítása okoz, de ez nem mindenkinél van így) megtörhet az ambíciójuk a későbbi évekre, amikor már munkateljesítményük nem maradna el férfi kollégáiktól. „Szükség lenne az egyes életciklusok motivációs rendszereinek feltárására és kidolgozására. Az így kidolgozott motivációs rendszerek elősegíthetnék a női foglalkoztatással kapcsolatos új szemléletmód kialakulását a munkaügyi gyakorlatban. Ezen új szemléletmód kialakításában különösen fontos szerepet játszhatnak a vállalatok szociális igazgatói és munkatársai, az üzemi orvosok, a pszichológusok és a szociológusok” — írja Molnár László. Ezzel részben választ ad arra is, miért ajánlja könyvét a társadalmi szervezetek és szociálpolitikai fórumok képviselőinek is. Haszonnal forgathatják azon fejezetek lapjait is, melyek a foglalkozási struktúra nem-specifikus jellegével, a „kettős karrierrel” fog-

lalkoznak. Az otthonon kívül végzett női munkának a családi élet alakulására gyakorolt hatásáról szóló részek pedig különösen a nőpolitikával, családpolitikával foglalkozók érdeklődésére számíthatnak.

Ami a kötet gyengeségeit illeti: itt-ott átfedésekre bukkanhatunk, ismétlésekkel találkozhatunk a szakirodalom ismertetésében. Olvasása közben időnként bosszankodtam némely közhelyesnek tűnő megállapítás miatt — mint például a férfi-női munka bérezésének különbségével, a női karrier, vezető beosztás körüli előítéletekkel kapcsolatban. De átgondolva a tanulmány céljait, úgy látom, ezek is indokoltan kaptak helyet. Mert arra kíván ösztönözni, hogy a női munka vizsgálatában a bemutatott új módszer segítségével nézzenek e közhelyek mögé a kutatók, és nem csak a kutatók.

Önfeláldozás vagy önbecsülés? — vajon e két véglet áll a nők munkavállalásának háttérében, csupán ezek közül választanak, amikor kilépnek a tradicionális „háztartásbeli” szerepből? Mikor tűnik el az első fogalom, hogy teret adjon végre a családra és munkára egyaránt orientálódó, nő voltának értékeit őrizve egyenlőséget kivívó asszonyoknak? E változás érdekében még sok a teendőnk. Ebben segíthet Molnár László könyvének, következtetéseinek végiggondolása is. (Akadémiai, 1981.)

G. Kiss Magdolna

Folyamatos jelen

Van aki a versekkel kezdi az irodalmi folyóiratok olvasását (mint mások a sporttal a napilapokét), e sorok írója mindig a riportokkal és szociográfiákkal. A vers ugyanis mindenkor párlat, már megformált, átszűrt élmény, míg a szociográfián — ha jól van megírva — átsüt az élet melege, szinte tapinthatóvá lesz a valóság. Márpedig nincs semmi izgalmasabb, mert nem szolgál annyi meglepetéssel, mint az állandóan változó, új alakját mutató valóság. Valóságot mondok s nem életet, a sajátunkét, mert ennek megítélése mindenkinél szubjektív. Közhely, végig lehet unatkozni, fanyalogni, nyafogni, a királyi palotában is nyolcvan évet, s lehet színes, értékes, tartalmas élet egy vályogkunyhóban is. De az a kérdés, mitől válik azzá? S egyáltalán, nem a romantika illúziója és ábrándja volt ez a „boldogság a kunyhóban”? Továbbá miért van az, hogy a küzdelmes élet (munka, szegénység, megaláztatások) irodalomban, filmen is érdekesebb, mint a konfliktusmentes idill? S miért van az, hogy ezek a nehéz sorsú emberek mégsem olvasnak szívesen a saját életükről? Miért van az, hogy a közvélemény (a politikai is) óvakodik a valóság érdekesebb felületeinek, sötétebb színeinek megismerésétől? S végezetül — de ez már Berkovits György kérdése a kötet utószavában — miért van ma olyan kevés (jó) fiatal szociográfus?

Nos, sem a fentebbi, sem az utóbbi kérdésre nem könnyű a válasz. Ha a szociográfus (egyik) legnagyobb erénye a problémaérzékenység és a szociális érdeklődéshez társuló erkölcsi bátorság, akkor joggal tehetnénk fel néhány kérdést az elmúlt évtizedek oktatásával kapcsolatban is. De hiszen már meg is fogalmazták ezeket a kérdéseket (és részben a válaszokat is), hogy van néhány lapunk (pl. Mozgó Világ, Forrás, Valóság), amely pártolja, ösztönzi, s ami a legfontosabb publikálja is a valóságirodalmat. Vállalt szerepük korántsem olyan hálás, mint amilyen dicséretes. Az okait Berkovits György sorolja fel utószavában, megindokolva a válogatás szempontjait is.

Ez a tizenöt írástudó abban is rokonítható, hogy azonos korúak (a legidősebb 1935-ben, a legfiatalabb 1951-ben, a zömük a negyvenes évek közepén született) és mind a szociográfia feltáró változatait művelik. Csaknem mind egyetemet, főiskolát végzett, tehát (potenciálisan) rendelkeznek azzal az elméleti felkészültséggel, amely megóvjá őket attól, hogy elveszzenek az empiriában. Mert igaz ugyan — fejtegeti Berkovits az utószóban —, hogy a szociográfia csak a rész feltárására vállalkozhat, de szemléletében mindenkor az egészre kell szolgálnia. Azaz a részben felmutatni a tipikusát, vagy ép-

pen a tendenciát, s ez nem könnyű feladat. Nem a szerzők kora miatt (hiszen ez a fiatal iróság több mint komikus, a legifjabb is harmincéves, már kész ember!), hanem mert ezernyi tényező gátolja a valóság tendenciáinak felismerését, de méginkább az ábrázolását. Legfőképpen az a jelenség, magatartás, amit nevezünk a pillanat vakságának, amely a partikuláris érdekeltségeket és érdekviszonyokat osztársadalmiak tünteti fel. Ez a — finoman fogalmazva — „óvatosság” elzárkózik mindentől, ami kellemetlenségeket okozhat. Így alakulnak ki a szerkesztők számára a *tabu*, és a *nem szeretem* témák. Csupán egyet említek. Hiába köztudott, hogy a fiatalok, gyerekek egy része alkoholizál, narkotikumokkal él, deviáns, s ez erősen foglalkoztatja a közvéleményt, mégis — érdemben — alig olvashattunk erről valamit. A doigt elütöttük azzal, hogy „nem jellemző”, „nem kell nyugtalanítani a közvéleményt”, „foglalkozzon a sajtó inkább a pozitív példák” stb, stb. Így aztán elértük, hogy a szülők, pedagógusok, a rendőrség ifjúsági osztályának belügye lett ez a tömegében nem, ám veszélyességét tekintve nagy baj.

Nos, ez a tizenöt szerző csupa olyan témához nyúlt, amelyek valamilyen módon „rázósak”. Ha már a fiatalokkal példálóztam, ezeket a témákat veszem először sorra. Három írás érinti valamilyen aspektusból a gyerekek, fiatalok helyzetét. A szélső, a peremhelyzeteket vizsgálják, ám az ott tapasztaltak nagyon is jellemző adalékokat szolgáltatnak a „normálisra”, az átlagosra is. Darányi Marianna Juliska néni iskolájában nemcsak egy szadista hajlamú vénlányt ismerünk meg (az egyik tanítványa öngyilkosságot kísérelt meg kétségbeesésében), de a szülői közönyt és nagyravágyást is, a gyereket a jegyekkel mérő iskolát is. Ott, ahol a felvételi pontszámok sorsokat döntenek el, s ezeket a pontokat nem egy alapos személyiség- és pályakalkulációs vizsgálat előzi meg, hanem csupán az adott pillanat lexikális tudásszintje, nos, ott Juliska néni nagyon is adekvát, belefér a képbe. Hiszen ő ezen elvárásoknak megfelelően dresszírozza kis tanítványait. Az iskola, a kisváros tud Juliska néniéről, elfogadja, mert még a tanács is „tehetetlen” vele szemben. Miért is lépne fel ellene? Hány pedagógust kellene akkor elküldenie a pályáról, mert nem alkalmas erre a feladatra?! Darányi Marianna tehát ezzel az egyedinek mondható esettel egy sokkal tágabb körre, általánosabb tünetre hívja fe a figyelmet. Vidra Szabó Ferenc *Allami gondozottak* című írása igen egyszerű módszerrel készült: interjút készített néhány gyerekkel, akiknek felrobbant a családja, s azóta intézetről intézetre hányódnak. A jelenség, a „hátrányos helyzetű” gyereké, nagyon is közismert. Mégis megdöbbentő ezeket a történeteket a szenvedő alanyok szájából hallani. Mint ahogy a megdöbbenés íratja meg Györffy Miklóssal is a *Mert mi csak gyeptéglák vagyunk* című naplót,

dokumentumot. A *Sípoló macskakő* forgatókönyvírója azon döbbsent meg, hogy a filmben szereplő kamaszok a valóságban még „olyanabbak”, mint a filmben. Már túl vannak minden eszmény tagadásán, ám lázadásuk lényegében csapda, amelynek a mélyén a jól beszabályozott konformizmus várja őket. Anóka Eszter IX., *Illatos út* 5-je szubjektív visszaemlékezés, mégis fontos és elgondolkodtató történelmi adalék az ötvenes évekről, amelyről (hogy ismételjünk egy unt közhelyet) „még nem született meg az összegző társadalmi regény”. Az igazságot a bolondok mondják ki — tartja a közmondás. A sajnálatosan korán meghalt *Hajnóczy Péter* (Az elkülönítő) annak járt utána, hogy kiket is tartunk mi elmebetegnek, kik és hogyan kerülnek ezekbe a már csak nálunk zárt intézetekbe? Hajnóczy leírása az ügyek intézéséről, a hivatalos álláspontokról és a hivatal örölmalmairól — hátborzongató. A maga nevében az *Köbányai János* esetleírása is (Sirkó Gyalog József esztergályosnak) arról a módról, ahogyan a vállalat bánik a balesetet szenvedett munkása emlékével és családjával. Az ügymenet itt is karkai, irracionális és életidegen. Am ettől még nagyon is valóságos, létező. *Erdélyi Sándor* a másik oldalról világítja meg ezt a mechanizmust (Külkereskedelem — egy beruházó mérnök szemével). A kolosszális pocsékolás devizával, anyaggal, szellemekkel, emberi ambíciókkal párosul a stupid garasoskodással, a kisszerű bürokratizmussal és (ez az ő szavá) a „kollektív felelőtlenséggel”.

Nincs terünk itt minden írásról szólni. Csupán *Tar Sándor* (6714-es személy) és *Csalog Zsolt* írását (A vasember) vetnénk még össze. Tar Sándor novellát írt (ez lett a közben megjelent önálló elbeszéléskötetének a címe is). A fekete vonatról van szó, élettorzokról és emberi roncokról. Am ez Tar Sándor tollán irodalommal nemesedik, egy tudatos kompozíciós elv szerint. Csalog módszere kevésbé rokonszenves. Vasembere alkoholista, romlásnak indult ember, aki — feltehetően állandó szeszgőzben — magnóra mondja az életét. Tanulságos és szomorú, ám az olvasó kinban van, mintha megleste volna — akaratlanul — ennek az embernek az esendőségét, kinját. Vajon tudta-e, hogy mi is olvasni fogjuk?

A kötetet három ciklusban (Ügyek, Helyzetek, Vallomások) szerkesztették, ám ez akár el is maradhatott volna. Ámbátor meddő és „illetlen” is egy antológia szerkesztőjével, válogatójával vitatkozni. Kérdésére, hogy van-e szociográfiairodalmunknak utánpótlása, egyértelműen igen kell válaszolnunk. Jó tudni, hogy vannak, néznek és láttak is. (*Szépirodalmi, 1981.*)

Horpácsi Sándor

3-13-80

B. M. 80.